

**Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Кафедра економіки та економічної теорії**

Міждисциплінарна курсова робота

на тему:

**«Аналіз впливу глобальних факторів на кон'юнктуру
експортних ринків України»**

Виконала:

Шайнюк Богдана

студентка групи ЕАм-11

Науковий керівник:

Гайда Юрій Іванович

д-р с.-г. наук, професор

Національна шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка ECTS _____

м. Тернопіль – 2023 рік

ЗМІСТ

Вступ.....	3
1. Характеристика експорту як детермінанти економічного розвитку держави в умовах глобалізації.....	5
2. Аналіз динаміки обсягів експорту продукції сільського господарства та продовольчих товарів.....	12
3. Сучасні аспекти експорту зерна з України: глобальні ризики та перспективи.....	20
Висновки.....	26
Список використаних джерел.....	28
Додатки.....	31

ВСТУП

Українська економіка перебуває у стані військового часу. Важко оцінити збитки промислових підприємств та інфраструктури на сьогодні. Відбуваються зміни у структурі виробництва. Відновлювати експортний потенціал прийдеться із урахуванням існуючого потенціалу та руйнувань, що відбувались під час військових подій. Експортну стратегію доцільно сформуванати у відповідності до вимог Індустрії 4.0 з урахуванням існуючого плану Маршала, якій сформований країнами ЄС та урядом України. Пріоритетом нової економічної моделі буде розвиток високотехнологічного експорту й імпорту та креативної індустрії.

Про недосконалість існуючого на період війни експортного потенціалу свідчить і структура зовнішньої торгівлі України і, в першу чергу, її експорту. Більшу частину експорту України становить продукція з низьким ступенем переробки, зокрема чорні метали та вироби з них (понад 42%), мінеральні продукти (понад 10%). Український аграрний сектор із потенціалом виробництва, що значно перевищує потреби внутрішнього ринку, є ланкою, що, з одного боку, може стати локомотивом розвитку національної економіки та її ефективної інтеграції в світовий економічний простір, а з іншого – зростання доходів задіяного в аграрній економіці сільського населення, що становить понад третину всього населення країни, може дати мультиплікативний ефект у розвитку інших галузей національної економіки.

Питання визначення перспектив інтеграції сільського господарства України до світового аграрного ринку досить багатогранні та багатоаспектні. Напрями економічних досліджень з питань міжнародної інтеграції аграрного сектору української економіки досліджувалися такими вченими та фахівцями: Будзяк В., Гвоздьова О., Кулицький С., Ляшенко В., Месель-Веселяк В., Нездойминога О., Платонова І., Строченко Н., Тарлопов І., Фіщук І., Шпичак О., Ярмач О., Черняєва А. та інші. Однак, моніторинг впливу глобальних факторів на кон'юнктуру експортних ринків (зернова галузь)

потребує врахування сучасних реалій, які трансформуються євроінтеграційними процесами та запровадженням правового режиму воєнного стану в Україні

Мета й завдання дослідження. Метою роботи є дослідження теоретико-організаційних та практичних аспектів функціонування експортних ринків, а також систематизація шляхів збалансування й удосконалення експорту зерна в Україні.

Для досягнення зазначеної мети опрацьовано такі завдання:

- обґрунтовано сутнісні характеристики експорту як детермінанти економічного розвитку держави в умовах глобалізації;
- проведено аналіз динаміки обсягів експорту продукції сільського господарства та продовольчих товарів;
- окреслено сучасні аспекти та перспективи експорту зерна з України.

Об'єкт дослідження – зовнішньоекономічна діяльність держави.

Предмет дослідження – експортний потенціал галузей сільського господарства України.

Інформаційну базу міждисциплінарної курсової роботи становлять законодавчі та нормативно-правові акти, звітні дані Міністерства економіки України, Державної служби статистики України, а також монографічні дослідження та публікації у періодичних виданнях вітчизняних і зарубіжних науковців та фахівців з питань міжнародної економіки й фінансів.

Загальний **обсяг міждисциплінарної курсової роботи** становить 33 сторінки, наведено 1 таблицю, 5 рисунків, 3 додатки. Список використаних джерел складається з 25 найменувань.

1. ХАРАКТЕРИСТИКА ЕКСПОРТУ ЯК ДЕТЕРМІНАНТИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Сучасні процеси інтеграції економіки України у світове господарство і ринок Європейського Союзу свідчать про наявність проблем в організації міжнародної торгівлі, основними з яких є невідповідність тенденціям розвитку міжнародних економічних відносин та обмеженість можливостей пристосування до цих тенденцій у зв'язку з політичними, економічними і соціальними кризовими явищами. Теоретичне осмислення нової ролі і місця України в економіці Європейського Союзу, характеристика якісних і кількісних параметрів цих процесів, аналіз тенденцій експортних операцій, а також оцінка їхнього впливу на економічний розвиток країни - усе це свідчить про необхідність розвитку наукових підходів до аналізу сучасних умов світової торгівлі, а отже, визначає актуальність дослідження експорту як важливого чинника економічного зростання України.

За оцінками Всесвітньої організації торгівлі, близько 77% зростання експорту у світовій економіці в середньому за останні десять років відбулося завдяки розширенню обсягів торгівлі на засадах існуючих експортних потоків і, відповідно, 28% зростання експорту - у результаті торгівлі новими товарами. Проте наголошується, що співвідношення кількісних змін в експорті, що відбуваються в результаті зростання обсягів існуючих експортних потоків, і якісних змін в експорті, які відбуваються на основі збільшення товарного і географічного розмаїття, істотно різняться для різних країн і макрорегіонів та зумовлюють різні темпи економічного зростання [1, с. 38].

Кількісне зростання експорту визначає можливість використовувати економію від масштабу виробництва для фірм-експортерів, а також збільшувати продуктивність існуючих чинників виробництва.

Якісне зростання експорту або зміна товарного і географічного розмаїття визначає перерозподіл ресурсів між галузями, впровадження нових

чинників виробництва, у тому числі машин і устаткування, людського капіталу нового типу, що необхідно для виробництва інноваційних товарів і конкуренції на нових ринках. Отже, оцінки впливу зростання експорту на економічний розвиток вимагають урахувати кількісні та якісні зміни в експорті, оскільки останні пов'язані з різними за типом змінами в структурі і характері виробництва.

У дослідженнях тенденцій світової економіки вчені виділяють два основні типи зростання експорту:

- 1) ефекти впливу зростання експорту, що виникають унаслідок збільшення обсягів і вартості торгівлі в рамках наявних експортних потоків;
- 2) ефекти впливу зростання експорту, що виникають унаслідок процесу експортної диверсифікації та виникнення нових експортних товарів і експортних ринків під впливом структурних змін в економіці [2].

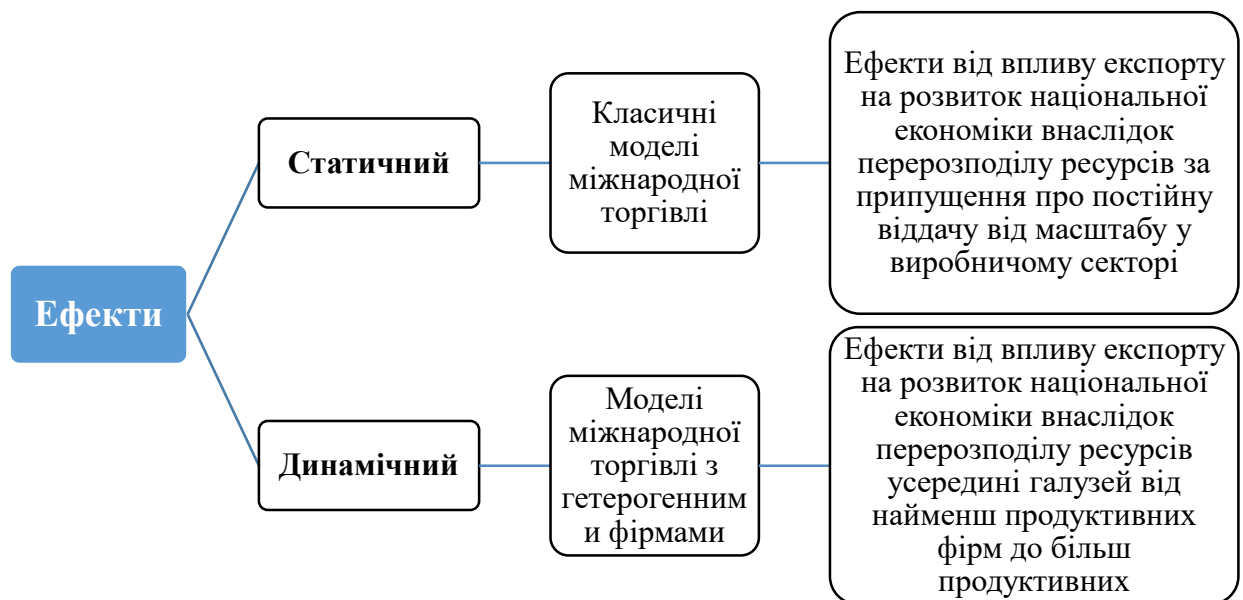
Зазначимо, що перший тип зростання сприяє підвищенню ефективності національної економіки на основі перерозподілу ресурсів за умови постійної віддачі від масштабу у виробничому секторі [3]. Загальновідомо, що основи теорії міжнародної торгівлі були започатковані в кінці XVIII - початку XIX ст. відомими фахівцями економістами Адамом Смітом і Давидом Рікардо.

У 20-30-ті роки XX ст. шведські економісти Елі Хекшер і Бертіль Олін сформулювали нову теорію міжнародної торгівлі. Вони у своїх працях приходять до інших висновків: на підставі запропонованої стандартної моделі з двома країнами, двома галузями і двома чинниками виробництва вони доводять, що стимулом для торгівлі є відмінність між країнами у відносній надмірності чинників виробництва. Розвиток міжнародної торгівлі супроводжується ефектами перерозподілу вигід у такий спосіб: відносно надлишковий у країні чинник виробництва виграє, а відносно дефіцитний – програє [4 с. 135].

На думку П. Кругмана, диверсифікація структури експорту є вкрай складним процесом унаслідок дії замкнутих, саморегульованих механізмів,

що формуються на початковій спеціалізації. Кожній країні відповідно до її характеристик та володіння ресурсами відповідає деяка модель спеціалізації і торгівлі, під впливом зовнішніх шоків (торгової політики, руху обмінного курсу та ін.) структура торгівлі може тимчасово спотворитися, однак як тільки зовнішні шоки будуть усунені, структура торгівлі знову стане колишньою під дією автоматичних саморегульованих механізмів [5].

Систематизація та коротка характеристика ефектів науково-методичних підходів щодо впливу експорту на економічний розвиток держави відображена на рисунку 1.1.

Рис. 1.1. Ефективність підходів впливу експорту на економічний розвиток

Джерело: [3-5]

Дослідженню впливу експорту на економічний розвиток країн у різних умовах присвячені праці провідних іноземних та вітчизняних вчених. Так, І. Платонова зазначає, що зростання експорту на пряму визначає можливості використовувати економію від масштабів виробництва для фірм-експортерів, а також збільшувати продуктивність існуючих чинників виробництва [6, с. 37]. Водночас О. Ярмак та А. Черняєва стверджують, що

суттєвими факторами, які впливають на міжнародну торгівлю в умовах глобалізації, є науково-технічна революція та науково-технічний прогрес. Автори визначили наступні ключові тенденції: ідеї, знання та інформаційні ресурси виступають предметом процесів купівлі та продажу; розвиток інформаційних і мережевих технологій стимулює виникнення нового виду валют; мережа Інтернет сприяє трансформації відносин між виробником, продавцем і споживачем; збільшується рівень інтегрування економік різних країн [7, с. 36-37].

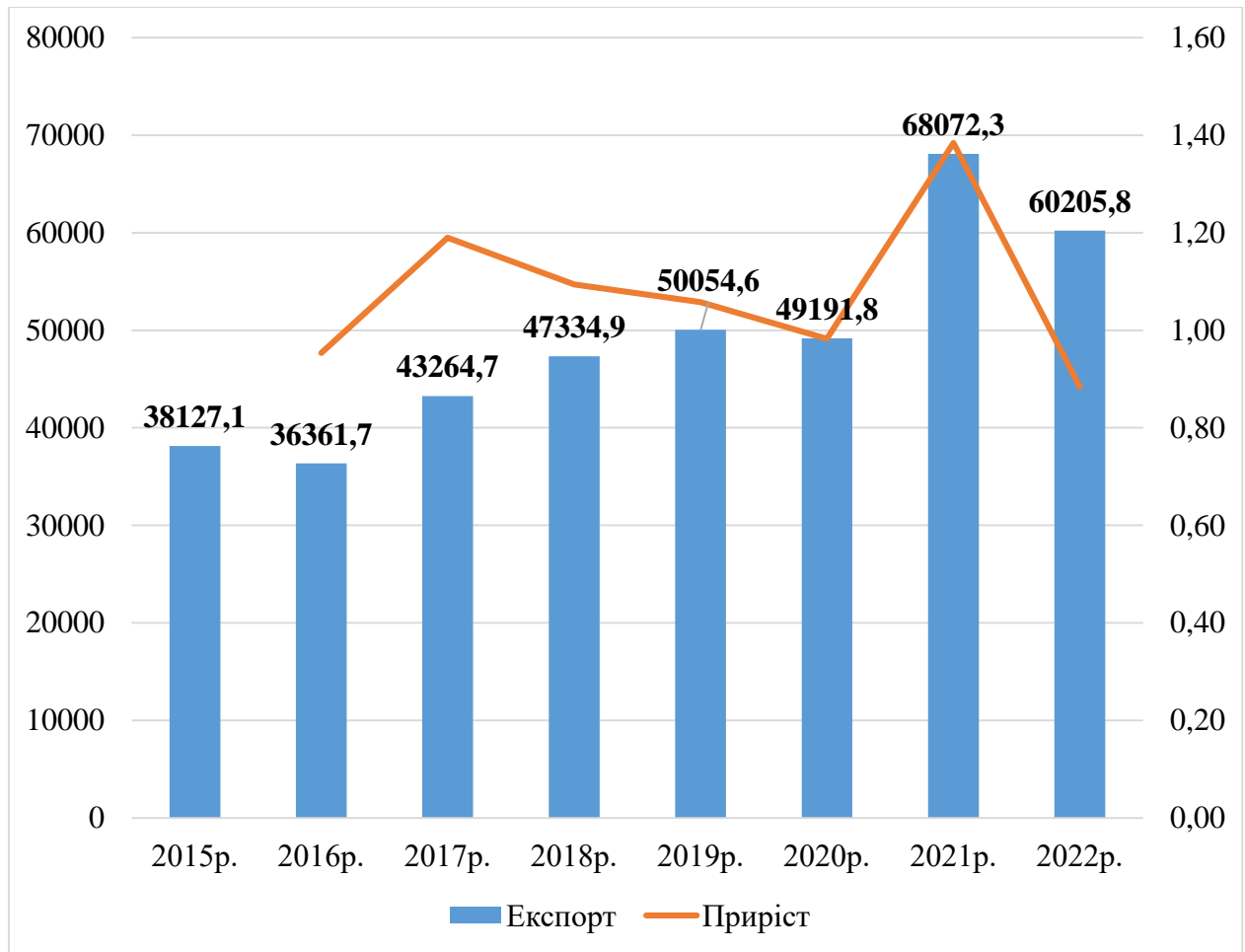
Також зауважимо, що міжнародна торгівля в умовах глобалізаційних процесів стає каталізатором розвитку й інших форм міжнародних економічних відносин, оскільки вона тісно пов'язана з іншими сферами відтворювального процесу. Тенденцією протягом 2012-2016 рр. було скорочення виручки від експорту товарів з одночасним скороченням експорту агропромислової продукції.

Як свідчать оперативні дані Державної митної служби України, останнім часом стрімко зростає постачання вітчизняної сільськогосподарської та промислової сировини на азійський ринок. Якщо в нашому експорті до країн ЄС частка сировини впродовж останніх років стабільно зменшується на користь товарів із більшою доданою вартістю, то в торгівлі з країнами Азії спостерігається дедалі виразніший тренд на посилення сировинної спеціалізації. Першість тут утримує Китай.

Незважаючи на загальний негативний тренд, у 2017 р. спостерігалось зростання експорту, в тому числі і на сільськогосподарську продукцію. За 2017 р. загальний експорт продукції склав 43,3 млрд дол. США, що на 19% більше ніж за 2016 р. А за результатами 2018 р. загальний експорт продукції з України становив 47,3 млрд дол. США, що на 9,2% більше порівняно з 2017 р., у 2019 р. становив 50,1 млрд дол., що на 5,8 % більше ніж у 2018 р. У 2020 р. загальний експорт України становив 49,3 млрд дол. та він скоротився на 1,7%. В період запровадження воєнного стану в Україні в 2022 році динаміка експорту мала

спадний характер, показник зменшився в 1,12 рази у порівнянні з 2021 роком (див. рис. 1.2).

Рис. 1.2. Динаміка експорту по Україні, млн. дол.

Джерело: [8]

Слід відзначити необхідність розробки програми щодо підвищення відсотка високотехнологічної продукції в загальному обсязі в Україні (за прогнозами попит на цю групу товарів значно зросте). В Україні частка продукції високого рівня наукоємності складає 1,6 %.

Більшу частину експорту України становить продукція з низьким ступенем переробки, а продукції більш високого ступеня переробки, насамперед машин та устаткування, - незначна.

На сьогодні уряд в умовах воєнного стану встановив нові правила експорту низки сільськогосподарських товарів. Встановлені заборони щодо експорту таких товарів: вівса; просо; гречки; жита; цукру; солі; живої худоби,

м'яса та м'ясних субпродуктів м'яса з великої рогатої худоби. Уряд обмежив експорт з використанням інструменту декларованого ліцензування, а саме ліцензуванню підлягає: пшениця і суміш пшениці та жита (меслин); кукурудза; м'ясо курей свійських; яйця курей свійських; олія соняшникова. Це означає дозвіл експорту з відповідним інформуванням уряду та видачею безоплатної ліцензії протягом доби. Для отримання ліцензії виробникам необхідно подати до Мінекономіки в електронному вигляді: заявку на видачу безоплатної ліцензії, лист-звернення щодо оформлення ліцензії (лист довільної форми, з проханням видати ліцензію); будь-який наявний документ, що підтверджує поставку (контракт тощо).

Кабмін вводить заборону на експорт добрив з України у зв'язку з воєнним станом для збереження рівноваги на внутрішньому ринку значущих мінеральних добрив. Так, запроваджується нульова квота для їх експорту, тобто, фактична заборона на вивіз добрив із України [9].

Слід відзначити, що більшу частину експорту України становить продукція з низьким ступенем переробки, а продукції більш високого ступеня переробки, насамперед машин та устаткування, незначна. За січень-березень 2021 р. порівняно з аналогічним періодом 2020 р. імпорт товарів в Україні збільшився на 11,0%, до 15,02 млрд дол., експорт - на 12,0%, до 13,71 млрд дол. Найбільш популярними є п'ять експортних позицій української продукції:

1. Агропромисловий комплекс і харчова промисловість: 42% продукції у складі загального експорту за перше півріччя 2017 р. (40,8% за аналогічний період минулого року). В лідерах - олія як продукт переробки, зернові культури - пшениця, кукурудза тощо, цукор, кондитерські вироби, овочі і фрукти, борошномельна продукція). Зростання відбувається по всіх продуктах аграрної галузі.
2. Металургійний комплекс. Експорт цієї продукції за перше півріччя склав майже 5 млрд дол. США - це майже на 23% більше за аналогічний період минулого року [10].

3. Машинобудування (11,4% продукції в структурі експорту). Україна постачає до Канади спецтехніку, яка використовується у засніжених зимових умовах, до країн ЄС відбувається постачання риболовецьких суден, запчастин до вагонів і локомотивів.
4. Мінеральні продукти, хімічна промисловість.
5. Деревообробна і легка промисловість. Деревообробна промисловість є одним з лідерів зростання експорту до Європейського союзу.

Ефективна політика стимулювання експорту повинна базуватись на принципах комплементарності, тобто взаємоузгодженості (передусім з державною промисловою політикою), мати чітко визначені пріоритети, цілі та завдання.

2. АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ОБСЯГІВ ЕКСПОРТУ ПРОДУКЦІЇ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ТА ПРОДОВОЛЬЧИХ ТОВАРІВ

Стратегія розвитку аграрного сектору економіки України спрямована на формування ефективного соціально спрямованого сектору економіки держави, здатного задовольнити потреби внутрішнього ринку та забезпечити провідні позиції на світовому ринку сільськогосподарської продукції та продовольства на основі закріплення його багатокладності, що на даному етапі розвитку вимагає пріоритету формування різних категорій господарств, власники яких проживають у сільській місцевості, поєднують право на землю із працею на ній, а також – власні економічні інтереси із соціальною відповідальністю перед громадою.

Поряд із цим важливо окреслити деякі переваги, що має Україна для розвитку свого експорту:

- за рівнем запасів і видобутку мінерально-сировинних ресурсів входить до групи провідних країн континенту, виробляючи до % % світової мінеральної сировини та продукції переробки;

- володіє понад 25% найбільш родючих чорноземів світу та має сприятливі кліматичні умови для розвитку аграрного виробництва [11, с. 110].

До того ж, сільське господарство – це важливе джерело, по-перше, нічим незамінних на сьогодні предметів споживання, по-друге, додаткової робочої сили для несільськогосподарських галузей, по-третє, джерело чистого прибутку. І, нарешті, ця галузь суттєво впливає на соціально-економічний розвиток суспільства в цілому. Вона є первинною ланкою агропромислового комплексу (АПК) і разом з харчовою і деякими галузями легкої промисловості (текстильної, шкіряної, хутрової) становить його основу. Агропромисловий комплекс навіть в кризу приносить прибуток і забезпечує приплив іноземної валюти. Україна займає лідируючі позиції в світі по виробництву і експорту багатьох продуктів.

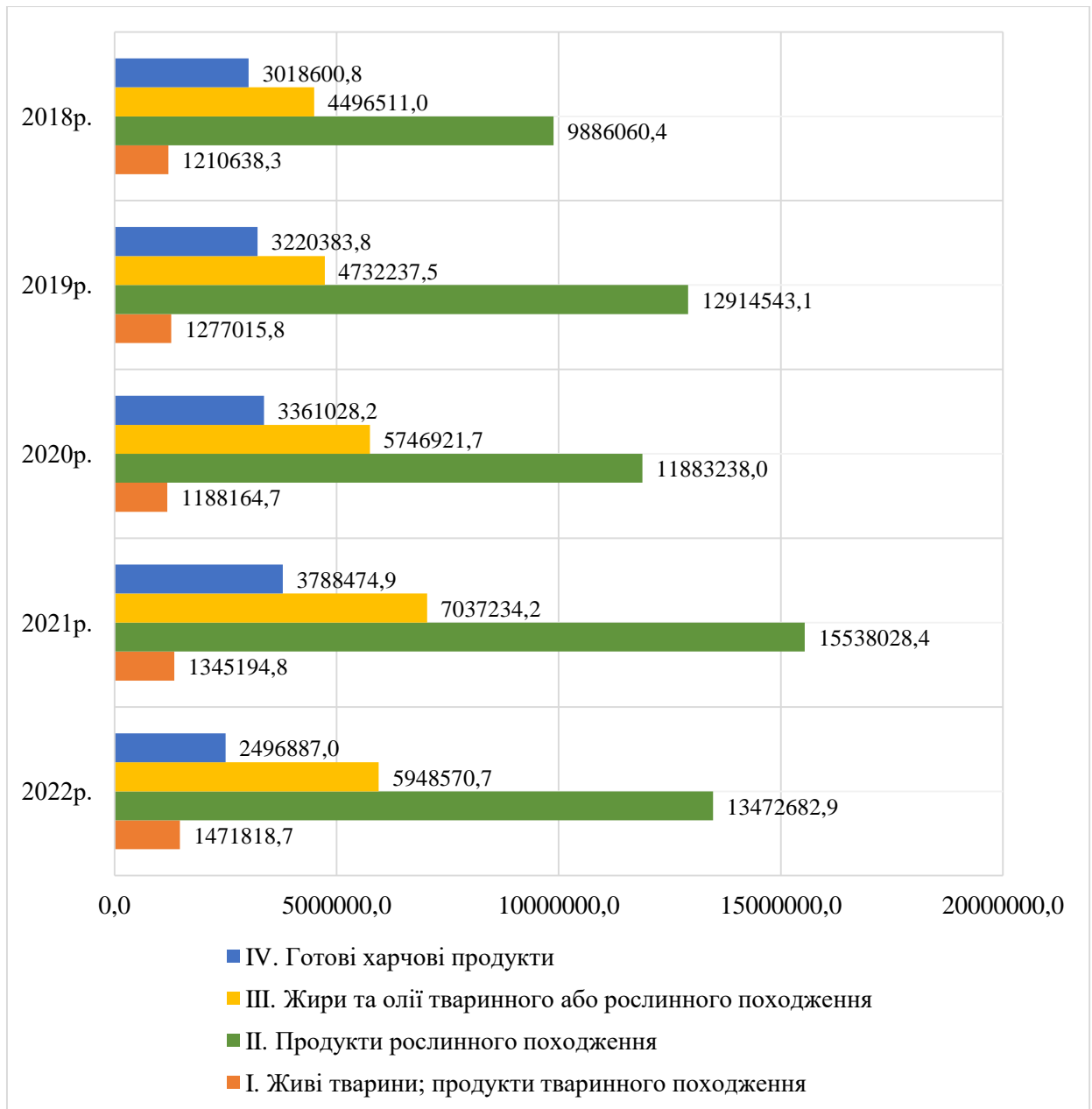
На експорті сільськогосподарської продукції Україна заробляє на третину більше, ніж на металах, на 162 % більше, ніж на машинобудуванні, і в 7 рази більше, ніж на легкій промисловості. Сільське господарство включає дві взаємопов'язані великі галузі – рослинництво (його ще називають землеробством) і тваринництво.

Рослинництво вважається провідною галуззю, бо крім продуктів харчування і сировини для промисловості, воно виробляє корми для домашніх тварин. Мало залежить від рослинництва лише пасовищне тваринництво. Рослинництво і тваринництво, в свою чергу, діляться на галузі, підгалузі, виробництва.

Рослинництво: зернове господарство, вирощування технічних, овочевих культур, кормових, плодово-ягідних культур і виноградарство. Основні галузі тваринництва: свинарство, птахівництво, вівчарство, клітинне звірівництво, бджільництво, конярство, ставкове рибництво, шовківництво. Основною галуззю рослинництва є зернове господарство. Постійне нарощування виробництва зерна – важлива умова розвитку сільського господарства, зміцнення економічної могутності нашої країни, підвищення життєвого рівня народу та його продовольчого забезпечення [12, с. 116].

Структурні трансформації вітчизняної економіки в останнє десятиліття значно посилили роль сільського господарства. Якщо в 2010 році частка аграрного сектору економіки у ВВП України становила 7,5 %, то у 2021 році вона зросла до 9,9 %. До того ж, щорічне зростання обсягів аграрного експорту збільшило його частку в загальній структурі до 48% у тому ж 2021-му, а основними товарними статтями стали зернові культури (передусім, кукурудза, пшениця), соняшникова олія, насіння та плоди олійних рослин (ріпак, соя) [13]. Розглядаючи динаміку експорту сільськогосподарської продукції, констатуємо, що у 2018-2022 роках найбільшу питому вагу займали продукти рослинного походження (30% у загальній структурі експорту у 2022 році), зокрема зернові культури та насіння і плоди олійних рослин, тоді як

найменша питома вага була характерною для групи живих тварин (див. рис. 2.1).

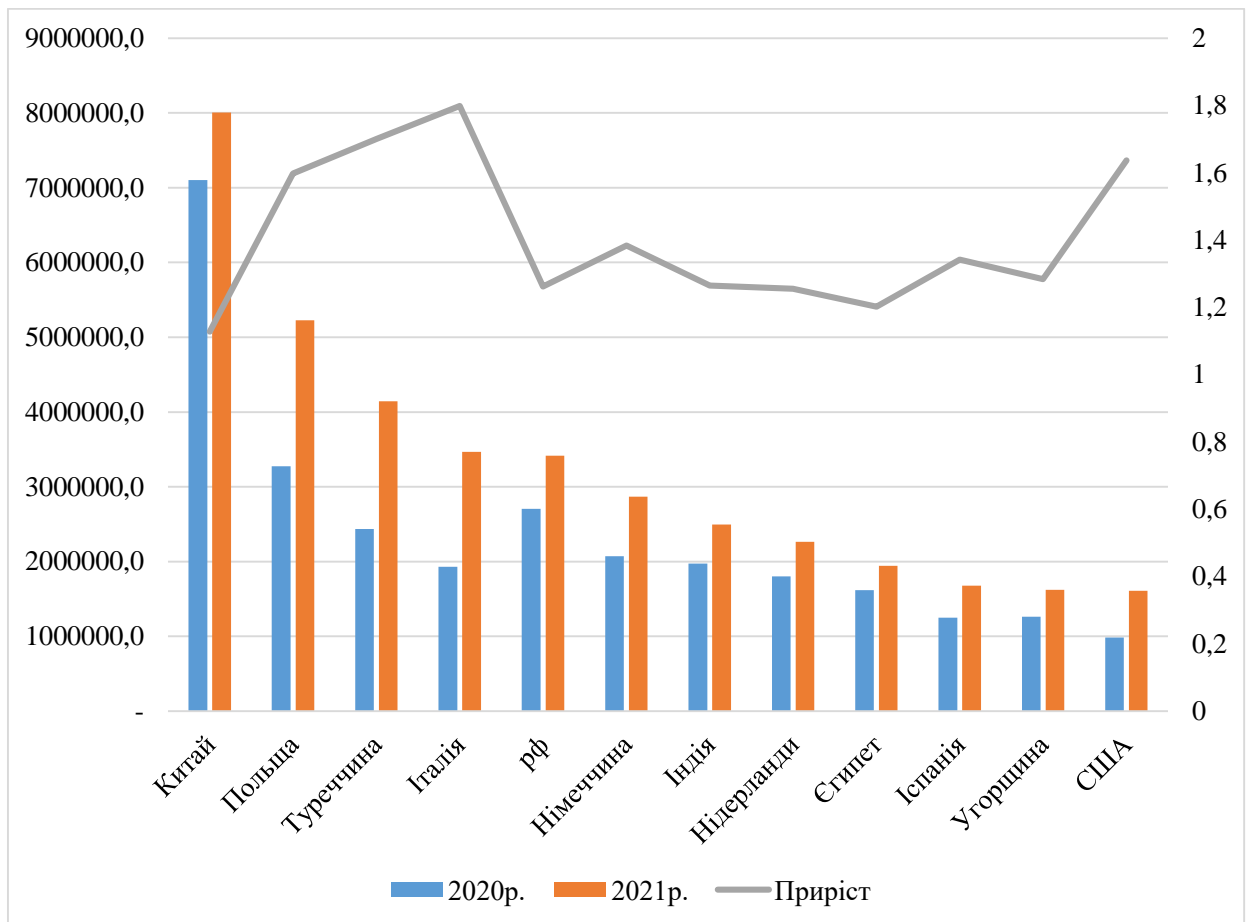
Рис. 2.1. Динаміка показників експорту товарних груп сільськогосподарської продукції, тис. дол. США

Джерело: [8]

Що ж до географічної структури, то найбільшими імпортерами української сільгосппродукції є Європейський Союз (32,4%), а також країни Азії (19,7%) та Близького Сходу (15,9%) [14]. Зростання обсягів експортованої продукції дозволило Україні зайняти в 2021 році провідні позиції серед

світових лідерів аграрного експорту за такими товарними позиціями як соняшникова олія, макуха і просо (перше місце), ячмінь, мед та ріпак (друге), горох (третє), кукурудза (четверте) та пшениця (п'яте) [15].

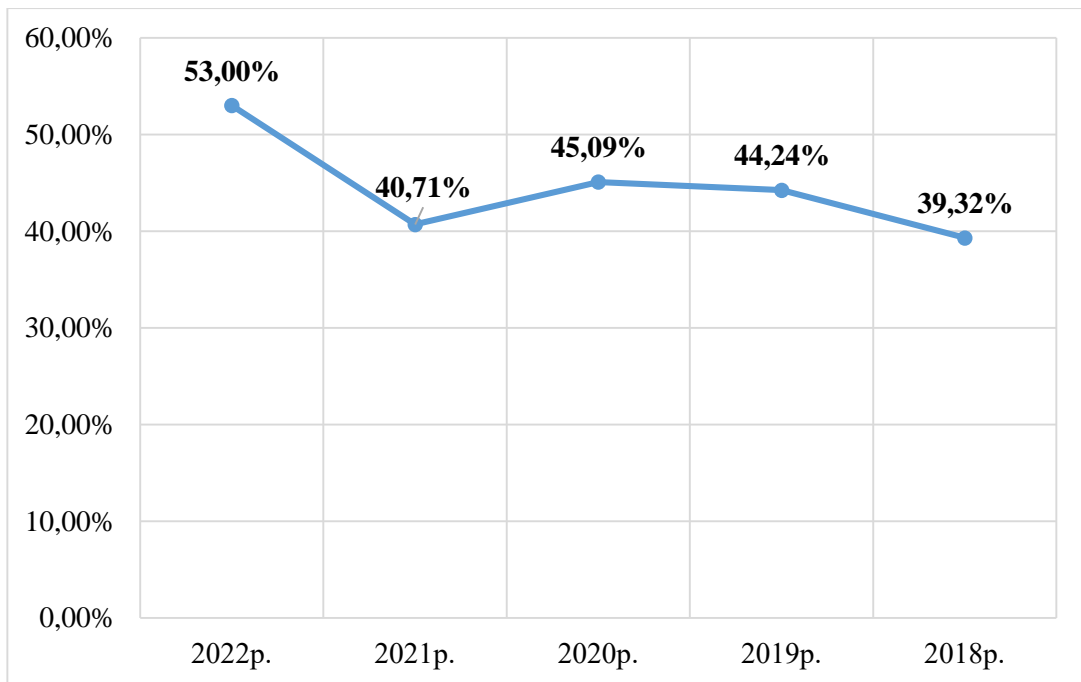
Моніторинг географічної структури експорту в цілому, засвідчив, що найбільші потоки були спрямовані в Китай, Польщу, Туреччину, Італію, а також до російської федерації (див. рис. 2.2).

Рис. 2.2. Показники експорту товарів у міжнародному вимірі в розрізі найбільших потоків, тис. дол. США

Джерело: [8]

Поряд з цим, зауважимо, що емпіричний підхід засвідчив про зростання частки сільськогосподарської продукції у загальному показнику експорту товарів з 39,3% у 2018 році до 53% у 2022 році, з незначним зменшенням у 2021 році, що можна спостерігати на рисунку 2.3.

Рис. 2.3. Частка сільськогосподарської продукції у загальному показнику експорту товарів

Джерело: [8]

Така динаміка характеризується не стільки збільшенням аграрного потенціалу держави, а зокрема, через запровадження воєнного стану в Україні внаслідок повномасштабного військового вторгнення російської федерації на початку 2022 року. Це спровокувало, так звану, торгівельну блокаду України морським транспортом, що було врегульовано в рамках укладених зернових угод.

Пріоритетним напрямком товарного експорту України стає продукція рослинництва. У таблиці 2.1 відображено динаміку експорту з України зернових, зернобобових культур та борошна. Як бачимо, експорт з України деяких зернових, зернобобових культур та борошна збільшився у 2021-2022 роках в порівнянні із 2020-2021 роках, зокрема: експорт пшениці зріс на 2544 тис. т, ячменю – 1533 тис. т, жита – 155,4 тис. т, кукурудзи – 796 тис. т, а також іншого борошна – 0,5 тис. т. Проте спостерігається і динаміка зменшення експорту пшеничного борошна на 41,2 тис. т, що є негативним результатом для більшості аграрних підприємств.

Показники експорту з України зернових, зернобобових культур та борошна, тис. т

	Роки				Відхилення (-/+)	
	2020-2021 рр.	в тому числі: у червні	2021--2022 рр.	в тому числі: у червні	2021-2022 рр. до 2020-2021	в тому числі: у червні
Зернові та зернобобові, всього	42461	301	47105	75	4644	-226
Пшениця	16029	52	18573	3	2544	-49
Ячмінь	4146	0	5679	0	1533	0
Жито	6,5	2,2	161,9	0	155,4	-2,2
Кукурудза	21588	245	22384	71	796	-174
Борошно пшеничне	111,0	0,6	69,8	0,1	-41,2	-0,5
Борошно інше	1,1	0	1,6	0	0,5	0
Борошно разом	112,1	0,6	71,4	0,1	-40,7	-0,5
Експорт разом (зерно + борошно)	42610	302	47200	75	4590	-227

Основні обсяги експорту зернових культур після вторгнення Російської Федерації в Україну значно призупинилися, адже експорт близько 95% здійснювався через порти Миколаєва та через порти Південної Одеси, Чорноморська, інших 5% припадало на Маріуполь та Бердянськ. Сьогодні в більшості експорт ячменю та кукурудзи здійснюється саме залізничним транспортом, але деяка частина зернових культур досі змушена зберігатися на елеваторах в Україні [16].

Покращення економічної ситуації в країні відбудеться за рахунок експорту пшениці, кукурудзи та ячміню, що мають найбільшу частку у експорті за 2021 рік.

На думку О. Гвоздьової, 2022 рік міг би стати рекордним для України за обсягом експорту за всю історію незалежності. Ще на початку року, у січні-лютому 2022 року український експорт демонстрував позитивну динаміку зростання порівняно з аналогічним періодом минулого року — приріст експорту становив 34%. Проте вже в березні відбувся різкий обвал

постачань за кордон — скорочення становило 50%. Повільне відновлення експорту почалося з травня, а найкращі результати показали останні місяці завдяки розблокуванню українських портів. Загалом, за 9 місяців 2022 року, Україна експортувала товарів на суму 33 млрд дол США, що на 31,5% менше, ніж обсяг за аналогічний період 2021 року. Експорт за вересень склав 4 млрд 144 млн доларів і став найкращим результатом з лютого 2020 року. Для порівняння, у серпні 2022 обсяг експорту складав 3 млрд 363 млн доларів [17].

У 2021 році лідером серед країн-торговельних партнерів України був Китай, при цьому 85% нашого експорту до Піднебесної складала залізна руда, кукурудза, металургійна продукція, ячмінь та соняшникова олія.

Станом на вересень 2022 року Китай займає 4ту позицію у рейтингу імпортерів української продукції. Це відбулося в основному через проблеми з логістикою агрокультур і значні втрати металургійного сектору України.

Натомість в лідери вийшли країни ЄС — Польща та Румунія, на які сумарно припадає близько 23% українського експорту в 2022 році (див. Додаток А).

У 2021 році чорні метали займали перше місце серед експортних категорій товарів, у 2022 році вони поступилися першістю зерновим культурам.

Завдяки деблокаді українських чорноморських портів з серпня 2022 року стало значно простіше експортувати аграрну продукцію.

Частка аграрної та харчової продукції в загальному експорті України збільшилась з майже 36% в 2021 році до 46% (в грошовому вимірі).

При цьому майже 79% експорту агро та харчової продукції припадає саме на зернові та олійні культури. Частка металургійної продукції зменшилась з 24% до 16%, а машинобудування — практично не змінилась.

Варто відзначити і позитивні тенденції: наприклад, зростає експорт молочної продукції, продуктів переробки овочів, кондитерських виробів, готових м'ясних виробів, борошна.

Водночас сьогодні одним зі шляхів збільшення економічної ефективності експорту аграрної продукції (зважаючи на його переважно сировинний характер) може стати зростання обсягів виробництва та зовнішньої торгівлі сільськогосподарськими культурами, що належать до категорії нішевих (просо, сорго, горох, льон олійний, гірчиця, гречиха). Так, для сорго і проса рівень експортних цін є зіставним із цінами для пшениці, кукурудзи або ячменю, а олійний льон, гірчиця, гречка та деякі інші нішеві є значно дорожчими. Збільшення площ та освоєння технологій вирощування таких культур в економічному сенсі принесе вітчизняним аграріям як перспективу збільшення виручки, так і розширення можливостей хеджування ризиків недоотримання прибутку від традиційних олійних і зернових. Особливо великий експортний потенціал має льон олійний, що може стати серед вітчизняних агровиробників досить популярною для вирощування культурою [18, с. 55].

У цілому ж можна відзначити основні тенденції у розвитку експорту аграрної продукції в Україні: нарощування обсягів виробництва аграрної продукції забезпечили ріст обсягів експорту; формування та розвиток міжнародних відносин із країнами ЄС та США та деякими країнами Азії у сфері торгівлі продовжують зростати; воєнний стан змушує Уряд України оптимізувати зовнішньоекономічну політику, в т.ч., в сфері експорту продукції сільськогосподарського призначення.

3. СУЧАСНІ АСПЕКТИ ЕКСПОРТУ ЗЕРНА З УКРАЇНИ: ГЛОБАЛЬНІ РИЗИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Подальший успішний розвиток української економіки здебільшого пов'язують із розвитком агропромислового комплексу країни

Зернова галузь є не лише високоефективною, але й стратегічною, забезпечуючи продовольчу безпеку країни. Сучасний розвиток зернової галузі повною мірою може задовольнити внутрішні потреби країни та сформувати її експортний потенціал.

Зовнішня торгівля країни сприяє розвитку національної економіки та надходженню валюти. Найближчими і найбажанішими торговельними партнерами України залишаються європейські країни та, передусім, країни Європейського Союзу.

Щороку обсяг проданої сільгосппродукції на ринку ЄС зростає, сільгоспвиробники стали особливо успішними. Утім, вітчизняні аграрні виробники не можуть суттєво збільшити продаж окремих видів сільгосппродукції, оскільки ЄС встановив досить жорсткі обмеження, насамперед у вигляді квот. До регульованих видів сільгосппродукції належить переважно продукція тваринництва, молоко, м'ясо, яйця, гриби, через що обсяг експорту вітчизняної продукції тваринництва порівняно з продукцією рослинництва нині є незначним

Тож наразі існує дисбаланс не лише між експортом рослинницької та тваринницької продукції сільського господарства України (70/30 на користь продукції рослинництва), але й між експортом пшениці й кукурудзи та інших видів зернових культур (60/30 на користь пшениці разом із кукурудзою). До того ж щорічний експорт пшениці та кукурудзи майже однаковий і коливається в межах 16-19 млн т. Офіційною причиною таких обмежень є неможливість вітчизняних сільгоспвиробників забезпечити високий рівень технологій виробництва і, як наслідок, відповідний рівень якості самої сільгосппродукції. Натомість реальною причиною обмеження доступу

сільгосппродукції на ринки ЄС є захист Євросоюзом своїх сільгоспвиробників.

Натомість, основним ринком збуту зернових культур є ринок країн Азії, на що вказує найбільша кількість торговельних партнерів України серед азійських країн та найбільший загальний обсяг експортованих в Азію зернових культур. При цьому найбільшими імпортерами вітчизняної зернової продукції тривалий час залишаються КНР, Туреччина, Індонезія та Бангладеш. Недостатньо освоєними, проте дуже перспективними ринками для вітчизняних зерновиробників є Індія та Японія [19]. Причинами незначного експорту вітчизняних зернових культур у ці країни є, по-перше, їхня значна віддаленість від України й, по-друге, жорстка конкуренція на ринку зернових з боку інших країн.

Не менш перспективним для вітчизняних виробників зернових культур є країни Африки. Зокрема Україна практично не експортує зернових культур у Центральну та Південну Африку. Натомість вітчизняні сільськогосподарські експортери зосередилися переважно на країнах Північної Африки, насамперед, на Єгипті, який залишається найбільшим у світі імпортером українських зернових культур. Сприяє цьому передусім близькість та зручність транспортування в цю країну морським шляхом. Власне саме морський транспорт є найдешевшим за перевезення зернових на середні (500-1000 км) і значні (понад 1000 км) відстані.

Здавалося б, постійне, а в останні кілька років навіть суттєве зростання обсягів експорту зернових культур має позитивне значення як для аграрного сектору, так і для економіки країни загалом. Утім, зазначене зростання не завжди залежить від позитивних тенденцій в аграрному секторі економіки. Детальніше розглянемо причини збільшення експорту зернових культур з України, саме у довоєнний період (до лютого 2022 року).

По-перше, у витратних статтях вказано на поступове скорочення кормового споживання зернових культур через зменшення поголів'я великої рогатої худоби (ВРХ) та занепаду тваринницької галузі, продукція якої за

такого ж експорту могла б приносити набагато більше валютних надходжень. Враховуючи наявний дефіцит тваринницької продукції на внутрішньому аграрному ринку, зростання витрат на корми для тваринництва сприяло б повному задоволенню якісною, відносно недорогою тваринницькою продукцією, отже забезпечувало б продовольчу безпеку та підтримку здоров'я населення [20, с. 83].

По-друге, наявна в останні роки тенденція до зменшення витрат зернових культур на подальше аграрне та промислове перероблення свідчить про те, що в Україні скорочується виробництво сільськогосподарської й промислової продукції, в основі якої зернові культури, разом із тим саме ця продукція має вищу додану вартість [21]. Тож, крім значно вищої ціни, тобто значно більших валютних надходжень, можна підтримувати та розвивати відповідні технології виробництва й перероблення та, як наслідок, створювати й зберігати робочі місця.

По-третє, щорічне зростання витрат зернових культур свідчить не лише про недосконалість вітчизняних технологій вирощування, транспортування та зберігання продукції, але й про небажання сільгоспвиробників і особливо посередників між виробниками та покупцями (наприклад, зернотрейдерів) вкладати капітальні інвестиції в удосконалення відповідних технологій. Причинами цього є несприятливість інвестиційних умов в аграрному секторі економіки та дефіцит доступних кредитів тощо.

Попит на зовнішніх ринках на зернових культур вітчизняних експортерів значною мірою залежить від сприятливості або несприятливості кліматичних умов. Україна має найбільші перспективи зайняти саме ці ринки, в цей період і в тих обсягах, в яких виникає гострий дефіцит в певних країнах світу через недопостачання зернових культур із інших країн – зернових експортерів (зокрема США, Канади, Австралії, Європейського Союзу). Якщо ці країни за певних умов та об'єктивних причин (наприклад, природно-кліматичних стихійних явищ і процесів) тимчасово не зможуть забезпечувати достатній обсяг експорту ЗК, Україна може їх замінити. Зокрема йдеться не за

весь зерновий ринок відповідної країни чи країн-імпортерів, а лише за його частку [22, с. 94].

З урахуванням сучасних реалій зазначимо, що Європейська комісія представила план дій, спрямований на те, щоб допомогти Україні експортувати сільськогосподарську продукцію в умовах розв'язаної рф повномасштабної війни. Представлений план націлений на допомогу Україні експортувати сільськогосподарську продукцію (зокрема, зерно), а також імпортувати необхідні нашій країні товари (як-от гуманітарна допомога, добрива, корми для тварин тощо). План передбачає такі заходи:

1. Додаткові судна та вантажівки. Єврокомісія закликала учасників європейського ринку невідкладно надати додаткові транспортні засоби, а також встановити контактні пункти за принципом “єдиного вікна”.

2. Збільшення пропускної здатності транспортних мереж та перевантажувальних терміналів. Експорт сільськогосподарської продукції з України буде пріоритетним. У Єврокомісії пропонують виділити для українського експорту проміжки в графіках перевезень на залізниці. Операторам перевезень у ЄС нададуть додаткові фінансові гарантії, щоб заохотити їх відправляти транспорт до України.

3. Прискорені митні процедури та перевірки. Планується прискорити всі ці операції на кордоні між Україною та Євросоюзом.

4. Зберігання товарів на території ЄС. Єврокомісія має намір оцінити потужності для зберігання української продукції в ЄС у координації з країнами-членами Євросоюзу. Планується забезпечити більше потужностей для тимчасового зберігання експортних товарів з України.

5. Збільшення потужностей інфраструктури та покращення сполучення між Україною та Євросоюзом у середньостроковій перспективі [23].

Акцентуємо, що після запровадження воєнного стану в Україні увага щодо експорту зернових культур значно посилилась. Вже у 2023 році в Україні набрав чинності закон, яким встановлюються особливі умови експорту

окремих сільгосптоварів. Мета нововведень — своєчасно повертати в Україну валютну виручку від продажу за кордон сільгосптоварів.

Зазначається, що починаючи із 5 лютого 2023 року набрав чинності закон України № 2881-ІХ, норми якого вступили в дію через один місяць з дня опублікування. У зазначеному нормативно-правовому акті передбачається, що на період дії воєнного стану:

- Кабінет Міністрів України має право запроваджувати режим експортного забезпечення до експорту товарних позицій 1001(пшениця і суміш пшениці та жита (меслин), 1003 (ячмінь), 1005(кукурудза), 1201(соєві боби), 1205(насіння ріпаку або кользи)), 1206(насіння соняшнику), 1512(олії соняшникова, сафлорова або бавовняна та їх фракції), 2306(макуха та інші тверді відходи) за УКТ ЗЕД;
- експортувати товари, щодо яких запровадили режим експортного забезпечення, можуть лише платники ПДВ, реєстрацію яких не призупинили;
- товари, до яких застосували режим експортного забезпечення, можна вивозити в митному режимі експорту лише за наявності позитивної історії експортера щодо повернення валютної виручки за результатом попередніх шести місяців (показник Σ Ліміт і відсутність порушень валютного законодавства);
- якщо експортер не має позитивної історії або суттєво збільшив обсяги експортних операцій, що перевищує показник Σ Ліміт, товари, до яких застосували режим експортного забезпечення, можна вивозити в митному режимі експорту лише за умови реєстрації податкової накладної в ЄРПН за ставкою, що визначили для операцій постачання цих товарів на митній території України [24].

Країни Євросоюзу, які заборонили ввезення сільгосппродукції з України, у минулому році завдяки імпорту з нашої країни зміцнили свій

експортний потенціал, наростили внутрішню переробку та підвищили конкурентоспроможність тваринницького комплексу. Польща збільшила свій експорт більш ніж на чверть, досягши рекордної позначки — €47,5 млрд. Виробництво м'яса птиці, зокрема завдяки українському зерну, збільшилося на 7,5%. Польща разом з іншими країнами Східної Європи, де введені обмеження, імпортували аграрної продукції (сільськогосподарської та харчової) з України на €7 млрд. Згідно з експертними оцінками, з цього обсягу приблизно €3,5 млрд склали зернові та олійні, які після перевантаження були експортовані до інших країн. Якщо ми подивимось на експорт виключно зернових та олійних, то там 80% частка українського транзиту. Водночас експорт агропродукції з цих п'яти країн зріс на €18 млрд за 2022 рік. За оцінками міністерства, цього року очікується зменшення на третину обсягів експорту зернових та олійних культур з України — до 46 млн т за рік. Відтак Україна зможе експортувати менше зерна, ніж торік, на 40% [25].

Перед прийняттям рішень про заборону постачань необхідно проведення досліджень згідно з європейськими правилами. Наразі введені обмежувальні заходи мають бути скасовані, й стійкі рішення мають бути знайдені в консультаціях за участю України.

ВИСНОВКИ

Дослідження розглянутої проблематики дозволяє зробити такі висновки:

По-перше, подальше нарощування виробництва зерна має здійснюватися на основі зростання родючості сільськогосподарської землі шляхом повсюдного застосування сучасних агротехнічних технологій, меліорації та органічного землеробства;

По-друге, у зростаючому обсязі балансу зерна задоволення внутрішніх потреб, які визначаються повним забезпеченням населення продовольством на рівні науково обґрунтованих фізіологічних норм, повинно набути пріоритетного значення в експортній політиці держави й регулюватися податковим законодавством і ліцензійними обсягами експорту;

По-третє, зерновий експорт має здійснюватися в рамках політики переходу від сировинної до інноваційної стратегії розвитку національного господарства. Замість необробленого зерна в ньому слід постійно нарощувати частку борошна, хліба і ХБП та отримувати від цього додаткові прибутки.

Збільшити експортний потенціал підприємства можна за рахунок зростання обсягів виробництва і постачання продукції, зниження витрат на виробництво, а також на організацію сервісного обслуговування в країні споживача.

Але на промисловий потенціал вплинуть військові події. Головними факторами впливу, які виникли під час військових дій, є:

- ситуація дефіциту, коли бракує певних товарів загального вжитку та першої необхідності, скорочення виробництва продуктів харчування, експорту та імпорту;
- скорочення інвестицій, зупинки купівлі-продажу активів;
- спад доходів;
- зниження податкових надходжень та зростання бюджетного дефіциту;
- зменшення економічної активності;

- руйнування ланцюгів поставок і розвиток альтернативних комерційних каналів.

Уряду України необхідно розробити стратегії відновлення промисловості. Логічно було б розпочати з постановки питання про місію держави та її місце у міжнародному поділі праці. Пріоритетом на сьогодні є безпека життя та здоров'я людини, що неможливо без ефективної системи охорони громадського здоров'я, надання належних медичних послуг, захищеність соціально вразливих верств населення, безпечний стан довкілля і доступ до якісної питної води й санітарії, безпечних і якісних харчових продуктів та промислових товарів.

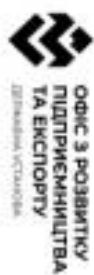
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Платонова І. О. Експорт як чинник економічного зростання України в умовах міжнародної інтеграції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. Вип. 24 (3). С. 37-41.
2. Тарлопов І.О. Еволюція теорії зовнішньоекономічної діяльності: середина XV ст. - початок XX ст. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2013. № 2(22). С. 34-37.
3. Христос Д.А. Інфляційні процеси у наукових поглядах класиків політичної економії: від меркантилістів до Давіда Рікардо. *Вісник економічної науки України*. 2011. № 2. С. 196-200.
4. The Global Competitiveness Report 2009-2010. TheWorld Economic Forum. Geneva, 2009. 495 p.
5. Krugman P. Trade policy and the third world metropolis. *Journal of development economics*. 1996. Т. 49. № 1. Р. 137-150.
6. Барилевич О. М. Стан та проблеми розвитку сільського господарства України. *Молодий вчений*. 2015. № 8 (23). Ч. 2. С. 36-39.
7. Ярмак О. В., Черняєва А. О. Сучасні тенденції розвитку міжнародної торгівлі та глобалізації. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 43. С. 35-38.
8. Географічна структура зовнішньої торгівлі України товарами. Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/zd/ztt/arh_ztt2022.html
9. Іванов, С. В., Ляшенко, В. І., Осадча, Н. В. Стратегічні напрями формування експортної стратегії України в умовах відновлення економіки. *Економічний вісник Донбасу*. 2022. № 1 (67). С. 16–27.
10. Порівняльний аналіз системи та механізмів підтримки розвитку експорту агропродовольчої продукції в Україні та ЄС. Київ: Агроторгівля України, 2021. с. URL: https://export.gov.ua/storage/PDF/Export_support_Study_UA_final.pdf.

11. Нездойминога О.Є. Розвиток експорту аграрної продукції в Україні. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 13. С. 108-112.
12. Стародубцева Т.В., Самоєнкова О.В. Аналіз динаміки та структури продукції сільського господарства. *Статистика – інструмент соціально-економічних досліджень: зб. наук. студ. праць*. Одеса, ОНЕУ. 2017. Вип. 3. Ч. I. С. 114-119.
13. Фіщук І.О. Статистичний аналіз експорту продукції аграрного сектору економіки України. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2022. № 5. URL: <https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2022-5-03-03/2022-5-03-03>
14. Майже половина усього експорту України за 2020 рік – аграрна продукція – дослідження. URL: <https://agropolit.com/news/21772-mayje-polovina-usogo-eksportu-ukrayini-za-2020-rik--agrarna-produktsiya--doslidjennya>
15. Україна у 2019/2020 МР стала другим експортером зернових у світі – Мінекономіки URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/718712.html>
16. Доцюк С.О. Сучасні аспекти зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств України. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 39. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1357/1311>
17. Гвоздьова О. Експорт з України під час війни: як змінилась структура постачань української продукції за кордон. *Економічна правда*. 24 жовтня 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/10/24/692959/>
18. Кулицький С. Питання трансформації української зовнішньої торгівлі на сучасному етапі. *Україна: події, факти, коментарі*. 2019. № 23. С. 49-59.
19. Строченко Н. І. Економічні аспекти зростання експорту продукції АПК України у контексті запровадження стандартів із вуглецевої сертифікації. *Економіка*. 2014. № 7. С. 75-81.
20. Шпичак О. М. Потенціал ринку зерна в Україні: проблеми та перспективи. *Економіка АПК*. 2019. № 7. С. 82-90.
21. Месель-Веселяк В. Я. Виробництво зернових культур в Україні: потенційні можливості. *Економіка АПК*. 2018. № 5. С. 5-12.

22. Будзьяк В., Будзьяк О. Зерновий експорт України. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2020. № 4. С. 90-102.
23. Євросоюз допоможе Україні експортувати зерно в умовах війни: представлено план. Факти. 15.05. 2022. URL: <https://fakty.com.ua/ua/svit/20220512-yevrosoyuz-dopomozhe-ukrayini-eksportuvaty-zerno-v-umovah-vijny-predstavleno-plan/amp/>
24. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо застосування режиму експортного забезпечення на період дії воєнного, надзвичайного стану: Закон України від 12 січня 2023 року № 2881-IX. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2881-20#Text>
25. Країн ЄС наростили свій експорт і переробку зерна за рахунок імпорту з України. Дзеркало тижня. 2023. URL: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/krajini-jes-narostili-svij-eksport-i-pererobku-zerna-za-rakhunok-importu-z-ukrajini-ministr-apk-.html>

Експорт України за 8 міс. 2022 року

ОФІС З РОЗВИТКУ
ПІДПРИЄМНИЦТВА
ТА ЕКСПОРТУ
DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP
AND EXPORT

ДЛЯ **БІЗНЕСУ**

Експорт України в 2022 (млн USD)

28 969,7

Експорт України в 2021 (млн USD)

41 897,8

Динаміка

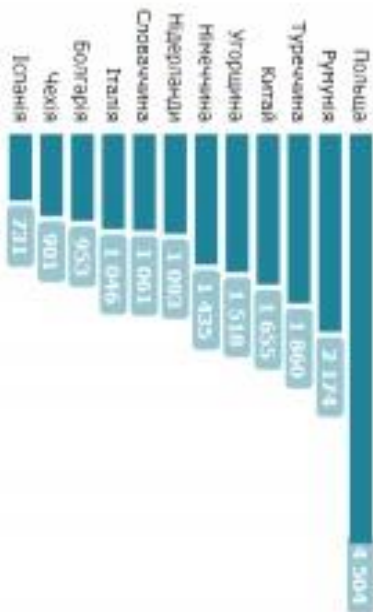
-30,9%

Країна-партнер

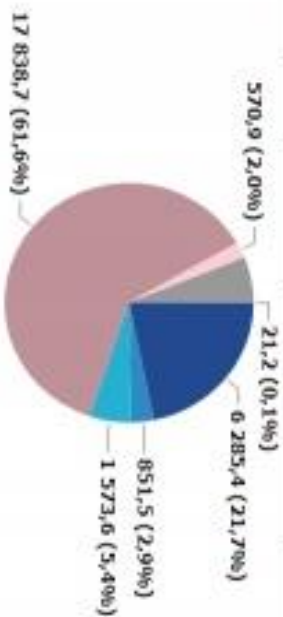
Частка країни

Польща	15,55%
Румунія	7,50%
Туреччина	6,42%
Китай	5,71%
Угорщина	5,24%
Німеччина	4,95%
Нідерланди	3,77%
Словаччина	3,66%
Італія	3,61%
Болгарія	3,29%
Чехія	3,11%
Іспанія	2,52%
Молдова	2,14%
Єгипет	2,09%
Австрія	2,06%
США	2,00%
Індія	1,72%
Усього	100,00%

Експорт України за країнами в 2022р., млн USD

Експорт України за регіонами світу в 2022р., млн USD

- Австралія та Океанія
- Азія
- Америка
- Африка
- ЄС
- Інші країни Європи
- Не відомо
- США

Фільтри

Місяць

Усі

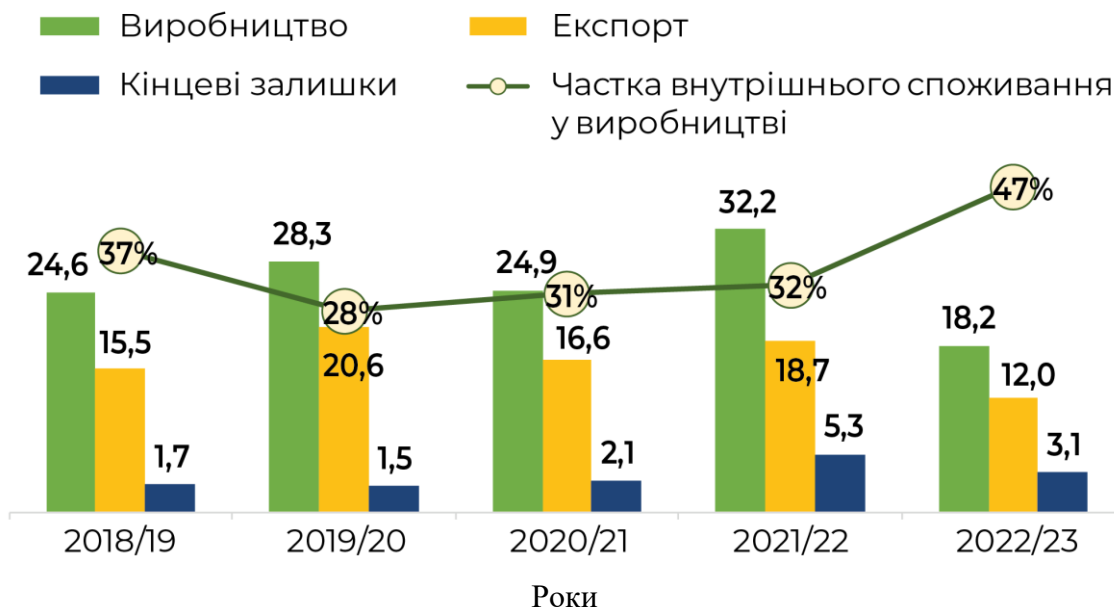
Країна-партнер

Усі

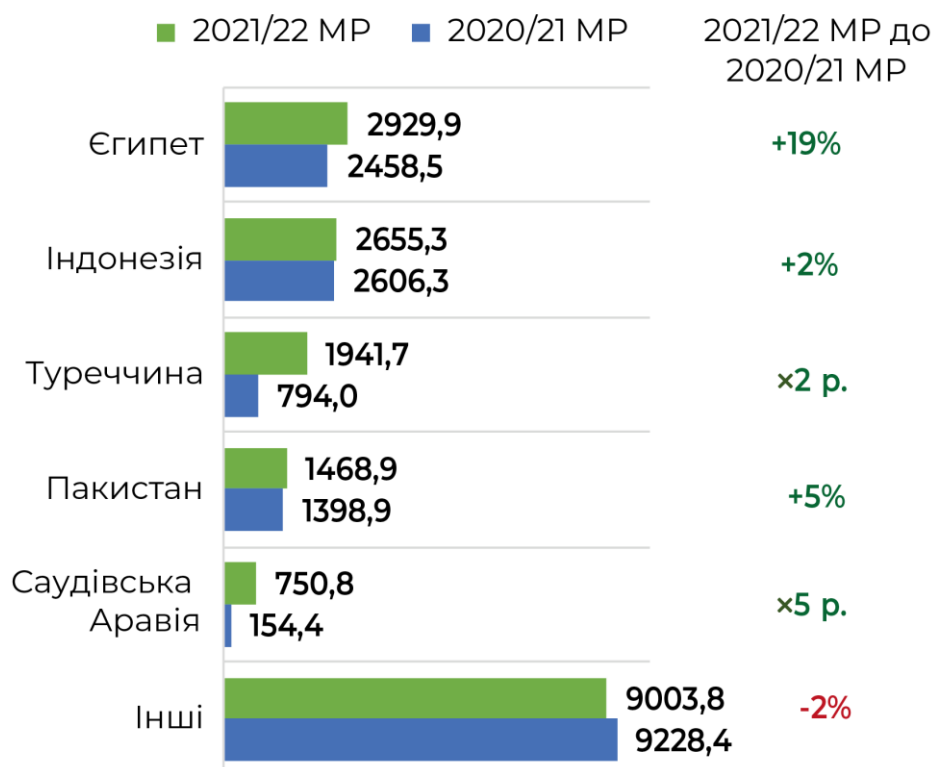
Регіон світу

Усі

Динаміка виробництва та експорту української пшениці, млн тонн

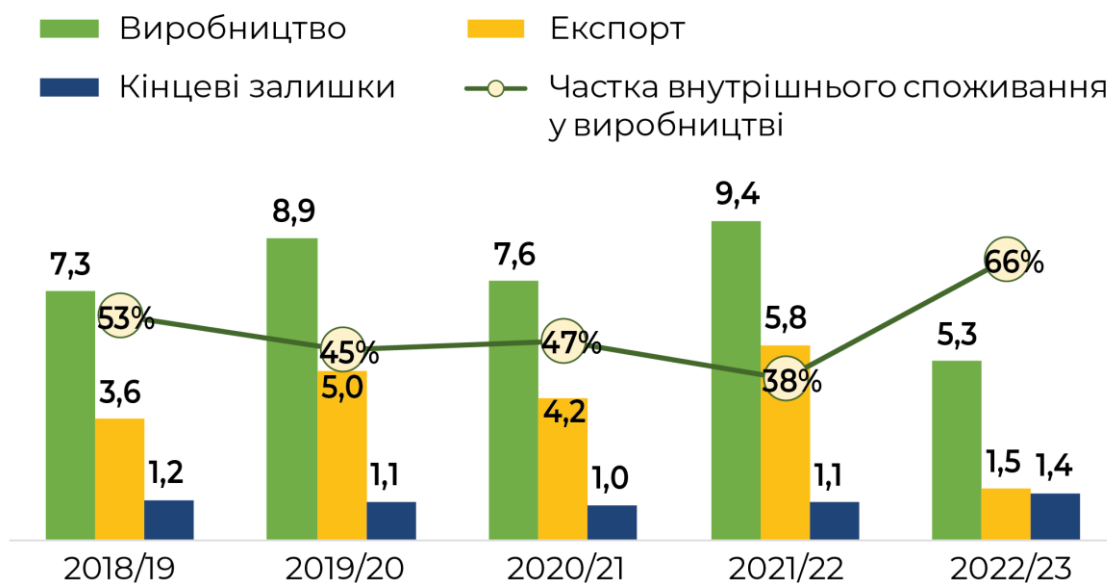

Географія експорту пшениці з України, тис. тонн

Динаміка виробництва та експорту українського ячменю, млн тонн

Географія експорту ячменю з України, тис. тонн

